

(Online) geweld tegen vrouwen: een eeuwenoud verschijnsel in een nieuw jasje

Het is niets nieuws dat geweld tegen vrouwen een wereldwijde schending van de mensenrechten is en een substantiële uitdaging vormt die culturele en economische grenzen overstijgt. De afgelopen jaren brachten vooral een toenemende ongerustheid met zich over de online gedaante waarin dit geweld tegen vrouwen zich voor doet. Ook de Vrouwenraad maakt zich steeds meer zorgen over cyberagressie tegen vrouwen en terecht, zo blijkt. Het Europees Instituut voor gendergelijkheid kaartte al eerder aan dat vrouwen in vergelijking met mannen buitenproportioneel het doelwit zijn van bepaalde vormen van cybergeweld. Zo zouden vrouwen meer kans hebben om ernstige en aanhoudende vormen van onlineagressie te ervaren, zoals stalken, fysieke bedreigingen en seksuele intimidatie, terwijl mannen vaker het slachtoffer zijn van "milde" vormen van online geweld, zoals schelden en spot. In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, is dergelijk geweld niet uitzonderlijk en episodisch, maar in vele gevallen een dagelijkse gebeurtenis in het online leven van vrouwen en meisjes wereldwijd. Uit een enquête van het Europees Bureau voor de Grondrechten (FRA) blijkt dat één op de vijf vrouwen in de Europese Unie een vorm van cyberintimidatie heeft meegemaakt. In een studie uit Angelsaksische hoek¹ rapporteert 72,5 % van de vrouwen getuige te zijn geweest van online intimidatie. Hoewel de cyberspace ooit werd aangekondigd als een nieuwe democratische, publieke sfeer en heel wat kansen biedt voor gelijke deelname aan het publieke debat, zien we dat online geweld tegen vrouwen reeds bestaande ongelijkheden van de offline wereld weerspiegelt.

Een vrouw zijn in de virtuele ruimte is niet het enige aspect wat iemand online kwetsbaar maakt. Het Pew Research Center beweert dat vrouwen die in de publieke belangstelling staan een verhoogde kans zouden hebben om het mikpunt te worden van cyberagressie. Denk maar aan journalisten, politica's en feministen. Tegelijkertijd blijkt uit een Nederlands onderzoek² dat niet-westerse, allochtone vrouwen vaker in aanraking komen met cyberpesten dan westerse, autochtone vrouwen. De wetenschappelijke onderzoeksliteratuur wijst op een door mannen gedomineerde geschiedenis van de internetcultuur en een cultuur van straffeloosheid die deze groeiende trend mogelijks kunnen verklaren. Bovendien zou een scheiding van de private en publieke sfeer online intimidatie verklaren als een middel om vrouwelijke stemmen binnen het publieke domein van het internet te controleren door hen te verwijzen naar hun traditionele rol in het private domein. Het zijn deze veronderstellingen die ik als masterstudente Gender en Diversiteit in samenwerking met de Nederlandstalige Vrouwenraad onderwierp aan een Vlaamse context, aangezien gegevens over cybergeweld op Vlaams niveau eerder schaars zijn. Ik interviewde een twaalftal vrouwen die in Vlaanderen enige bekendheid genieten, waaronder politica's, actrices, presentatrices en journaliste, en trachtte hierbij vanuit een intersectionele benadering oog te hebben voor de verschillende sociale kenmerken (etniciteit, leeftijd, beroep) die iemands online-ervaringen vormgeven.

¹ Citron, D. K. (2014). *Hate crimes in cyberspace*. Cambridge: Harvard University Press.

² Kloosterman, R. (2015). *Sociaaleconomische trends: Vrouwen meer op internet gepest dan mannen*. Den Haag: Centraal Bureau voor Statistiek.

Allen respondenten van het onderzoek gaven aan ooit al met een vorm van online intimidatie in aanraking te zijn geweest. Dit kan gaan van een kwetsende Facebook-reactie tot zelfs doodsb bedreigingen en het ongewenst toegestuurd krijgen van seksueel beeldmateriaal. Wat opviel doorheen het onderzoek is de **overheersende nadruk op uiterlijke kenmerken** en het gebrek aan inhoudelijk debat in het cybergeweld gericht deze vrouwelijke bekendheden. Een ruim overwicht van deze vrouwen verklaarde vooral geconfronteerd geweest te zijn met commentaren over hun voorkomen zoals dik, lelijk of te schaars gekleed te zijn. Opmerkingen die mannelijke collega's volgens hen minder snel zullen krijgen. "*Ze kijken eerst naar hoe je eruit ziet en dan naar wat je eigenlijk te zeggen hebt.*", geeft een respondent aan. Ondanks een democratisering van het internet tonen deze getuigenissen aan dat de eeuwenoude focus op het vrouwenlichaam in de online wereld verder leeft. Het vrouwenlichaam is met andere woorden verre van bevrijd van de beperkingen in de niet-virtuele ruimte. Tegelijkertijd wezen meerdere vrouwen op de onderschatte impact van online geweld. Vanuit een patriarchale ideologie kan de minimalisering van digitaal geweld begrepen worden als een voortzetting van de minimalisering van seksueel geweld in het algemeen. Een andere mogelijke verklaring voor deze onderschatting is de gepercipieerde afstand tussen een publiek figuur en een dader. Door deze verhoogde afstand lijken internetgebruikers minder in staat empathie te tonen en de potentiële impact van hun gedrag in te schatten.³

Indien online intimidatie dan toch gericht is op de **beroepsmatige capaciteiten** van deze vrouwen, worden deze systematisch ondergraven. De respondenten gaven aan dikwijls verweten te zijn geweest niets van hun job te kennen en worden daarbij steevast lager ingeschat dan mannen. Opvallend hierbij zijn de vele verwijzingen naar een traditionele moederrol. Een meerderheid van de bevroegden ervaarde online boodschappen die te maken hebben met het moeten focussen op moederschap, huishouden en een strikte rolverdeling tussen man en vrouw. Deze bevinding onderschrijft een belangrijk kenmerk van online geweld: de poging om vrouwen het zwijgen op te leggen en hun betrokkenheid in het publieke debat te beperken. Desondanks verwerpt het onderzoek de idee dat het internet zich slechts als een publieke ruimte manifesteert. Zo zien we dat vrouwen hun toevlucht zoeken in private ruimtes binnen de cyberspace, door bijvoorbeeld hun socialemediaprofiel privé te maken of geen vriendschapsverzoeken van onbekendheden te aanvaarden. Ook de eerder uitzonderlijke confrontaties met belagers vonden eerder via privébericht plaats, dan dat de vrouwen deze publiekelijk aan de schandpaal nagelden. Anderen wendden hun digitale platform dan weer exclusief als publieke ruimte aan door uitsluitend werkgerelateerde inhoud te delen. Verder blijken praktijken als ongewenste dick pics en doxing privé domeinen voortdurend uit te dagen. Het onderzoek betoogt daarom dat online geweld zich afspeelt op een **spanningsveld tussen private en publieke sfeer** en de virtuele wereld op te vatten als een ambivalente ruimte die zowel publiek als privé is. Deze traditionele tweedeling kan ervaringen van cybergeweld niet behelzen en staat een adequate inschatting van en respons op ernstige vormen van online geweld in de weg.

³ Ouvrein, G., Vandebosch, H., & De Backer, C.J.S. (2017). Celebrity critiquing: hot or not? Teen girls' attitudes on and responses to the practice of negative celebrity critiquing. *Celebrity Studies*, 8(3), 461-476.

Ook de **tweedeling tussen de online en offline sfeer** is niet langer houdbaar wanneer we over online geweld spreken. Zo vertaalde in enkele gevallen een kwetsbaarheid in de cyberspace zich van een on- naar een offline schandpaal, bijvoorbeeld wanneer internetgebruikers opriepen om een respondent ook in het echte leven de huid vol te schelden. Een meerderheid van de vrouwen ervoer eveneens een negatieve psychische impact ten gevolge van online geweld. Dit bevestigt het vermoeden dat cybergeweld schadelijke effecten op het mentaal welzijn heeft. Daarnaast percipieerden de vrouwen hun eigen kwetsbaarheid online breder dan een individuele aangelegenheid en verwezen daarbij naar de negatieve invloed op hun familiale omgeving, vriendenkring en professionele context. Indien seksistische attitudes en gedragingen in een omgeving als de cyberspace aanwezig zijn, kan dit negatieve effecten hebben op het mentaal welzijn ongeacht het feit of een individu rechtstreeks het slachtoffer is van seksisme of seksuele intimidatie, dan wel zijn of haar naaste. Verder gaven de respondenten aan zeer voorzichtig met sociale media om te springen en een zekere neutraliteit na te streven. Cybergeweld beledigt dus niet alleen vrouwen, maar kan eveneens hun recht op vrije meningsuiting ondermijnen. Deze zelfcensuur belemmert vrouwen hun rechten en vrijheden uit te oefenen en dit kan bijgevolg schadelijk zijn voor de samenleving als geheel. Gegendered online geweld kan dus niet alleen individuen schaden, maar ook bredere idealen en politieke doeleinden, zoals billijkheid en burgerschap. Cybergeweld is met andere woorden geen verschijnsel dat losstaat van de 'echte wereld', maar heeft wel degelijk gevolgen in de niet-virtuele ruimte, zowel op individueel als maatschappelijk niveau.

Intersectionele ervaring als intensifiëring

De interviews tonen aan dat **digitale agressie zich dikwijls manifesteert op een intersectionele manier**. Online geweld op basis van gender is gelijktijdig verstrikt met andere vormen van intimidatie op basis van leeftijd, etniciteit en religie. Zo wakkert bijvoorbeeld het zichtbaar praktiseren van een geloofsovertuiging maar ook een migratieachtergrond online intimidatie extra aan. De intersectie van meerdere gemarginaliseerde sociale categorieën intensifieert op die manier het cybergeweld, aangezien verschillende vormen van intimidatie gelijktijdig plaatsvinden. Cyberagressie mag dan wel een relatief recent fenomeen zijn, ze stamt af van reeds lang bestaande traditionele machtsstructuren in de samenleving, waaronder op gender, religie en ras gebaseerde vooroordelen. Online geweld tegen vrouwen speelt zich dus niet in een sociaal vacuüm af, maar bouwt verder op gevestigde overtuigingen. Ook de publieke status van deze vrouwen vormde een discriminatiegrond binnen het online gegeven. De bekendheden verklaarden een hoge blootstelling aan online geweld aan de hand van hun verhoogde zichtbaarheid. Daarnaast stelden de respondenten dat mensen denken het recht te hebben zich vrij uit te laten over bekende personen. Internetgebruikers nemen hen succes dikwijls kwalijk. Mogelijke verklaringen zijn een distantiëring van publieke figuren als echte mensen en de sociale

privileges die zij vertegenwoordigen. De wrok ten aanzien van bekendheden kan mogelijk geïnterpreteerd worden als een ontevredenheid over de eigen situatie.

Copingstrategieën: meer dan slechts slachtoffers

De publieke figuren bleken overwegend **vluchtreacties** te hanteren (waaronder een inperking van het internetgebruik en een rationalisering van het geweld) om zich te weren tegen cybergeweld. Het zich distantiëren van online geweld door onder andere het negeren, verwijderen of blokkeren van aanstootgevende inhoud en gebruikers bleek de meest prominente copingstrategie. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat de getuigenissen illustreren dat agency en kwetsbaarheid naast elkaar kunnen bestaan. Niet alle respondenten die een vorm van digitaal geweld hebben ervaren, zagen zichzelf als slachtoffer. De gemengde signalen over de impact van cybergeweld kunnen mogelijk wijzen op een weigering om enkel als slachtoffer te worden aanzien. Ondanks hun kwetsbaarheid zijn de respondenten sterk gemotiveerd hun publieke rol te vervullen, wat wijst op een zekere veerkrachtigheid. De respondenten ondermijnen op die manier het diep ingewortelde stereotype van vrouwen als slechts slachtoffers van technologieën.

Wat opvalt doorheen de onderzoeksresultaten is de discrepantie tussen enerzijds de quasi-consensus van de respondenten over de maatschappelijke voedingsbodem van cybergeweld en anderzijds de neiging om zelf terug te vallen op individuele en kortetermijnstrategieën. Zo wezen de vrouwen cybergeweld toe aan een toenemende politieke polarisatie, een verankerde patriarchale ideologie en aan de sociale en klassieke media die zouden profiteren van stereotiepe presentaties en cyberaanvallen zouden faciliteren. Tegelijkertijd distantiëren de respondenten zich voornamelijk van dit geweld en trachten ze het te normaliseren door onder andere het gebruik van humor. Hoewel online geweld tegen vrouwen dus zou deel uitmaken van een breder collectief sociaal probleem manifesteren de gevolgen zich voornamelijk op een individueel affectief niveau. Het huidige tekort aan maatschappelijke handvatten lijkt de patriarchale gedachte -dat seksuele intimidatie geen publieke aangelegenheid is maar in plaats daarvan dient te worden geïndividualiseerd en in de privésfeer te worden opgenomen- te bevestigen. Het voorstellen van online geweld als een individuele kwestie gaat uit van de naïviteit en aansprakelijkheid van het vrouwelijke slachtoffer. Wanneer de verantwoordelijkheid slechts bij het slachtoffer ligt, verandert er niets aan de genderdiscriminatie die aan de basis ligt van het probleem.

Wat kunnen wij doen? En wat kan het beleid doen?

De veelzijdige natuur van online geweld en de verschillende manieren waarop het zich manifesteert betekent dat er geen pasklaar antwoord bestaat en duidt op de noodzaak aan een breed scala van strategieën. Het bestrijden van online geweld tegen vrouwen vereist dan ook een combinatie van technische, juridische en sociale oplossingen.

Verschillende bevroagden waren niet op de hoogte van de verschillende gedaantes die cybergeweld kan aannemen. Een eerste aanbeveling vereist een duidelijke omschrijving van de geweldsvorm. Een eerste stap richting erkenning van het fenomeen zou de ontwikkeling van geharmoniseerde

juridische definities van cybergeweld tegen vrouwen kunnen zijn. Deze definities omvatten een intersectioneel perspectief om de ervaring van zoveel mogelijk slachtoffers te kunnen uitdrukken.⁴ Bij de formulering van het beleid zou eveneens moeten worden erkend dat cybergeweld tegen vrouwen en meisjes een vorm van geweld tegen vrouwen is. Bovendien dient het overheidsbeleid ter bevordering van cybersecurity de aanpak van online seksuele intimidatie mee te nemen.

Een tweede aanbeveling heeft betrekking op de bestraffing van seksistische haatspraak in de digitale omgeving. Haatspuiers die zich tegen vrouwen richten, kunnen al te vaak straffeloos handelen. Wanneer online geweld zich in een cultuur van straffeloosheid situeert, houdt dit op zijn beurt het risico in het geweld te normaliseren. De masterproef pleit daarom voor een wijziging van de Grondwet waardoor seksistische drukpersmisdrijven niet langer voor een hof van assisen dienen te verschijnen.⁵ Dergelijke wijziging verruimt de strafrechtelijke vervolgingsmogelijkheden. Hier maakt het thesisonderzoek de kanttekening dat in het geval van wetten er meestal pas wordt gereageerd nadat een incident van online geweld zich heeft voorgedaan. Toch geeft de zekerheid van een adequate bestraffing een signaal dat het online geweld tegen vrouwen niet tolereert. Tegelijkertijd kan dit de aangiftebereidheid bij slachtoffers vergroten.

Een derde aanbeveling verwijst naar de verantwoordelijkheid van aanbieders van sociale netwerksites. Hoewel sociale netwerken vrouwen de mogelijkheid bieden om zich op ongekende schaal uit te laten en transnationale bewegingen op te richten, zijn online misogynie en genderstereotypen in de wortels van deze platformen ingebed. Personen in bevoorrechte posities, zoals witte mannen uit de middenklasse, hebben deze technologieën grotendeels ontwikkeld zonder rekening te houden met de potentieel schadelijke gevolgen van deze technologieën voor 'andere' individuen en groepen. De masterproef pleit daarom voor een toename van de participatie van vrouwen en etnisch-culturele minderheden aan de besluitvorming en de vormgeving van de ICT-industrie. Op die manier kunnen zij het beleid en de institutionele praktijken die de straffeloosheid en tolerantie ten aanzien van gendergerelateerd geweld bestendigen, beïnvloeden. De respondenten reikten in deze context eveneens enkele suggesties aan. Tijdens de interviews kwam naar voor dat gerapporteerde aanstootgevende inhoud en/of gebruikers zelden de richtlijnen van socialemediaplatformen overtreden. Daarom dienen de communityrichtlijnen de bescherming van vrouwenrechten op te nemen. Dit veronderstelt een adequate vertegenwoordiging van experts met betrekking tot gendergerelateerd geweld bij het vaststellen van deze normen. Daarnaast pleiten enkele respondenten voor geautomatiseerde berichten die de gebruiker aanzetten om te reflecteren over het gestelde online gedrag als strategie om cyberagressie te ontmoedigen. Onderzoek toont aan dat na de blootstelling van een dergelijk bericht de intentie om iemand online te intimideren significant vermindert.

Een belangrijk knelpunt van dit onderzoek wijst op de normalisering van en onwetendheid over online geweld. Er is behoefte aan bewustmakingscampagnes die vrouwen voorlichten over het

⁴ Van der Wilk, A. (2018). *Cyber violence and hate speech online against women*. Brussels: Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs

⁵ Stevens, L., & Cardon, A. (2018). *De Grondwet moet worden aangepast om haatspraak tegen vrouwen of transgender personen tegen te gaan* [webpagina]. Geraadpleegd op 3 november, 2019 via https://www.knack.be/nieuws/belgie/de-grondwet-moet-worden-aangepast-om-haatspraak-tegen-vrouwen-of-transgender-personen-tegen-te-gaan/article-opinion-1195529.html?cookie_check=1580396130

tegen hen gericht cybergeweld, hun juridische rechten en de beschikbare hulpdiensten. Maar het tegengaan van digitaal geweld dient ruimer te zijn dan de nadruk op individuele bescherming. De preventie van cybergeweld vraagt een verandering van attitudes en gedrag in de samenleving. Een laatste aanbeveling benadrukt de algemene mentaliteitswijziging die nodig is om de idee van onvermijdelijkheid van intimidatie en haat op het internet te verwerpen. Maatschappelijke bewustwording is essentieel om het probleembesef onder burgers te doen groeien. Het is van belang verschillende professionals, zowel in het onderwijs, de hulpverlening, als bij de politie, te trainen om online seksuele intimidatie tijdig te signaleren en aan te pakken. Leerkrachten en ouders dienen adolescenten onder meer aan te leren dat online agressie onaanvaardbaar en kwetsend is. Uit de interviews bleek ook de gunstige impact van getuigen van online geweld. Preventiestrategieën zoals bewustmakingscampagnes dienen daarom individuen aan te moedigen en instrumenten te bieden om als omstaanders slachtoffers te steunen en aanstootgevende inhoud te melden. Naast de rol die omstaanders kunnen spelen, dienen inspanningen om geweld tegen vrouwen te beëindigen zich eveneens tot mannen te richten. Hoewel slechts een minderheid van de mannen cybergeweld pleegt, kunnen alle mannen een invloed hebben op de cultuur die andere mannen toelaat daders te zijn. Effectieve geweldpreventie bij mannen stelt het discours en de overtuigingen die geweld ondersteunen aan de kaak, daagt patriarchale machtsrelaties uit en promoot alternatieve constructies van mannelijkheid en gender die geweldloosheid en genderrechtvaardigheid bevorderen. Wanneer het beleid een duidelijke boodschap van aansprakelijkheid van daders en omstaanders uitdraagt en de verantwoordelijkheid dus niet enkel bij de slachtoffers van cybergeweld komt te liggen, is een culturele verandering mogelijk. Bijkomend onderzoek dient zich te verdiepen in het verzamelen van genderspecifieke gegevens en hierbij voldoende oog te hebben voor de intersectionele manier waarop het geweld zich voordoet.